

- Назва з екрана.
9. Стратегічні напрямки розвитку охорони здоров'я в Україні / Лехан В. М., Лакіза-Савчук Н. М., Войцехівський В. М. [та ін.] ; під заг. ред. Лехан В. М. – К. : Сфера. – 2001. – 336 с.
  10. Лехан В. М. Стратегія розвитку системи охорони здоров'я: український вимір / Лехан В. М., Слабкий Г. О., Шевченко М. В. – К., 2009. – 408 с.
  11. Матеріали всеукраїнської наради з актуальних питань реформування та подальшого розвитку галузі охорони здоров'я (Житомир, 2010). – Режим доступу : <http://www.moz.gov.ua>. – Назва з екрана.
  12. Матеріали національної конференції «Функціонування та фінансування системи охорони здоров'я в Україні» від 24.04.2008 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.eu-she.com.ua/ua/news/24>. – Назва з екрана.

УДК 055.585:005.336

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВИХ МОДЕЛЕЙ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ І СВІТІ

Л. О. Нікілєва

У світовій економіці функціонують різноманітні системи соціального забезпечення та захисту з визначеним переліком соціальних послуг для населення. Деякі з них дуже схожі між собою, деякі цілком відмінні, або мають лише окремі подібні риси.

В економічній літературі проблеми соціального забезпечення та захисту населення розглядалися у працях С. Лейбфріда, Г. Еспінга-Андерсена, У. Лоренцо, Т. Боярчук, Г. Кошелева, В. Крютченко, О. Потехіна, О. Крадія та ін. [1–3], у яких запропоновано різні класифікації моделей соціального захисту, які переважно базуються на принципі «сімейної схожості» і втілення в країнах, як об'єднані дослідниками у чотири групи країн, а саме: Скандинавські країни (Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія), де соціальний захист розвинений найкраще; так звані «Бісмаркові країни» (Австрія, Німеччина), які є прикладами «інституціональної» моделі соціального захисту; аглосаксонські країни (Велика Британія, США, Австралія, Нова Зеландія), де застосовується так звана «залишкова» модель; «Латинське узбережжя» (Іспанія, Португалія, Греція, Італія, Франція), де соціальне забезпечення перебуває лише у початковому стані.

Крім того, Г. Еспінг-Андерсен розглянув державні системи соціального захисту з по-

гляду розбіжностей у політичних ідеологіях і визначив так звані режими соціального захисту: ліберальний, корпоративний, соціал-демократичний, розташувавши залежно від найменших прихильників державного соціального захисту до найбільших.

Автор зробити спробу порівняти відомі фінансові моделі соціального забезпечення та захисту населення в Україні та світі та сформулювати ефективні моделі соціального забезпечення та захисту населення в Україні. Приділено увагу проблемам співіснування секторів економіки з низьким рівнем соціальних гарантій і секторів, де гарантованість соціальних послуг вища, ролі профспілкового руху.

Розглянемо моделі соціального захисту, які використовуються у різних країнах світу та характеризуємо (табл. 1).

Проаналізувавши дані табл. 1, дані стає зрозумілим, що скандинавська модель соціального захисту населення має найвищий ступінь соціального забезпечення для населення за рахунок значних відрахувань до бюджету. Найменший соціальний захист демонструє рудиментарна модель, якою передбачено надання соціальної допомоги через волонтерів і приватний сектор національної економіки.

Таблиця 1

Моделі соціального захисту країн світу

Назва моделі	Характеристика
Скандинавська модель (Швеція)	Солідарна й універсальна система соціального захисту. Державні зусилля спрямовані на мінімізацію соціальних проблем і максимізацію надходжень до бюджету. Високий рівень зайнятості у країні (забезпечення значної частини захисту через роботу). Активне залучення жінок до трудової діяльності (виконання частини функцій з неформального догляду соціальними працівниками). Достатньо високий престиж соціальних працівників
Корпоративна модель (Австрія, Німеччина, Нідерланди, Швейцарія, Франція та Італія)	Участь різних секторів – державного, недержавного та неформального у сфері соціального захисту. Вища організація не повинна перебирати на себе функції, які може виконати організація нижчого рівня. Держава повинна надавати можливість недержавним і неформальним організаціям вирішувати певні питання. Суперництво між недержавними організаціями сприяє творчості та інноваціям. Система колективної відповідальності під контролем держави
Залишкова модель (Велика Британія)	Наголос на підтримці поза ринком праці. Орієнтація державної допомоги на соціальну патологію. Державна соціальна допомога має образ «останньої надії». Поляризація функцій догляду та контролю (державна – контроль, недержавні організації – здійснення догляду). Дуалізм держави і ринку у страхуванні, житловому забезпеченні, освіті, охороні здоров'я, службах допомоги у громаді
Рудиментарна модель (Португалія, Іспанія, Греція, Ірландія)	Головна риса – юридичні права на соціальний захист мінімальні або взагалі відсутні. Функції соціального захисту держава перекладає на волонтерський та неформальний сектори. Пошук джерел фінансування програм соціального захисту – проблема соціальних працівників. Соціальні служби діють некоординовано і несистематично

Класифікація моделей соціального захисту країн Європейського Союзу представлена у табл. 2.

Інформація, представлена у табл. 2, свідчить, що моделі соціального захисту населення країн Європейського Союзу мають особливості щодо соціального захисту у відносинах з державою, роботодавцем та іншими струк-

турами соціальної сфери, що проявляється у фінансуванні фондів і наданні соціальної допомоги та послуг населенню. На наш погляд, враховуючи розглянуті системи соціального захисту населення країн світу, система соціального забезпечення та захисту населення в Україні більшою мірою відповідає корпоративній (континентальній) моделі.

Таблиця 2

Моделі соціального захисту країн Європейського Союзу

Назва моделі	Характеристика
Континентальна модель (модель Отто Бісмарка)	Встановлює жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту та тривалістю професійної діяльності. В основі цієї моделі лежить механізм соціального страхування, тому соціальні видатки фінансуються переважно за рахунок страхових внесків роботодавців і застрахованих працівників. Зазначена модель передбачає реалізацію правила еквівалентності, коли величина страхових виплат визначається насамперед величиною страхових внесків. Модель базується на принципі соціального страхування і професійній солідарності, що передбачає існування страхових фондів, якими на паритетних засадах керують власники підприємств і наймані робітники. Такі фонди акумулюють соціальні відрахування з заробітної платні, за рахунок яких здійснюються страхові виплати. Фінансування таких систем відбувається незалежно від державного бюджету, оскільки така модель соціального захисту суперечить принципу бюджетної універсальності. Для малозабезпечених членів суспільства, що не мають можливості отримувати страхові соціальні виплати, соціальний захист реалізується через принцип соціальної допомоги. Проте принцип обов'язковості соціального страхування дотримується не завжди. Це пов'язано з існуванням граничних рівнів зарплатні, вище за які або відбувається лімітування відрахувань, або належність до системи соціального страхування вже не є обов'язковою

Продовж. табл. 2

Назва моделі	Характеристика
Англосаксонська модель (модель Вільяма Беверіджа)	Базується на таких принципах: всезагальності (універсальності) системи соціального захисту – поширення її на всіх громадян, які потребують соціальної допомоги; одноманітності й уніфікації соціальних послуг і виплат, що виражається в стандартизованості способів розрахунку розміру та умов надання пенсій і медичного обслуговування; розподільної справедливості – основний у даній моделі, оскільки мова йде не про професійну, а про національну солідарність. Фінансування здійснюється як за рахунок страхових внесків, так і за рахунок державного бюджету. Модель передбачає досить низькі соціальні виплати по соціальному страхуванню, при домінуючій ролі соціальної допомоги у системі соціального захисту
Скандинавська модель	Соціальний захист розуміється як законне право громадянина. Відмінною рисою моделі є широке охоплення різних соціальних ризиків і життєвих ситуацій, які вимагають підтримки суспільства. Отримання соціальних послуг і виплат, як правило, гарантується усім жителям країни й не обумовлюється зайнятістю й виплатою страхових внесків. У цілому рівень соціальної захищеності, пропонований цією моделлю, доволі високий. Не в останню чергу це досягається за рахунок активної перерозподільної політики, спрямованої на вирівнювання прибутків. Необхідною попередньою умовою функціонування даної моделі є високоорганізоване суспільство, побудоване на основі відданості принципам інституційного суспільства добробуту. Фінансування здійснюється, переважно, за рахунок оподаткування, хоча певну роль відіграють страхові внески підприємців і найманих робітників. Єдиною частиною соціального захисту, виділеною з загальної системи, є страхування від безробіття, яке є добровільним і координується профспілками
Південноєвропейська модель	Рівень соціальної захищеності у цій моделі відносно низький, а завдання соціального захисту часто розглядається як справа родичів і сім'ї. Тому сім'я й інші інститути громадянського суспільства відіграють не останню роль, а соціальна політика носить переважно пасивний характер і орієнтована на компенсацію втрат у прибутках окремих категорій громадян. Характерною рисою даної моделі є також асиметрична структура соціальних видатків. Так, в Італії найбільшу частку соціальних видатків становить пенсійне забезпечення (14,7 % ВВП при середньоєвропейському рівні 12,5 %), тоді як на підтримку сім'ї, материнства, освіти й політику зайнятості витрачаються порівняно незначні кошти (близько 1 %)

Для вивчення світового досвіду організації соціального забезпечення проведемо дослідження соціального захисту в окремих країнах Європейського Союзу.

У Німеччині в основу системи соціального захисту покладено соціальне страхування, держава створює правову основу, здійснює правовий нагляд і перевірку діяльності органів соціального захисту. Організації з пенсійного забезпечення, медичні та страхові установи діють окремо. Поряд із соціальним страхуванням передбачені механізми соціальної допомоги, яка надається у разі, якщо всі види страхових соціальних виплат вичерпано.

Фінансування системи соціального захисту у Німеччині здійснюється із внесків застрахованих осіб найманої праці та роботодавців, за рахунок державного бюджету, а також за рахунок комбінації обох видів фінансування. Гарантом виконання соціальних зобов'язань

є держава, перерозподіляючи частину коштів на покриття видатків у вигляді державних дотацій.

У Франції система соціального захисту являє собою складну організаційну структуру з високою частиною видатків на соціальні програми, яка перевищує середній рівень по Європейському Союзу. З 1970 р. до 2003 р. видатки на соціальний захист у Франції зросли з 17,5 до 30,9 %. Особливостями французької системи соціального захисту населення є розгалужена система професійно-галузевих схем соціального страхування; розвинена система сімейних виплат, яка стала результатом тривалої еволюції; значна роль додаткових систем соціального захисту, особливо у сфері пенсійного й медичного страхування.

Управління соціальним захистом у Франції організовано ієрархічно у вигляді діючих на національному й регіональному рівнях стра-

хових кас, відповідальних за той чи інший вид соціального захисту. Регіональні й місцеві каси соціального страхування є самоврядними організаціями, кожна з яких має власне правління, що складається з представників застрахованих і роботодавців.

Особливістю функціонування системи соціального захисту у Великій Британії є: відсутність спеціальних, організаційно оформлених інститутів, що займаються страхуванням конкретних видів соціальних ризиків – страхування через старість, хворобу, від безробіття, від нещасних випадків на виробництві тощо.

Британська система не передбачає існування цільових страхових внесків, призначених для утримання конкретних страхових програм: пенсійного, медичного страхування, пенсій по інвалідності тощо. Структура фінансування системи соціального захисту у Великій Британії визначається поділом цієї системи на дві частини: національну охорону здоров'я та національне соціальне страхування.

Основним принципом системи соціального захисту Швеції є її універсальність, тобто охоплення усіх прошарків населення. Наступним за важливістю принципом, характерним для багатьох європейських «соціальних економік», є принцип соціальної солідарності, який полягає у тому, що всі громадяни рівним чином і незалежно від соціального статусу беруть участь у фінансуванні системи соціального захисту, докладаючи співставний власним прибуткам внесок. Необхідним елементом у такій системі є держава, яка бере на себе функції перерозподілу соціальних благ від забезпечених до найбільш уразливих категорій населення.

Рівень оподаткування у Швеції є одним із найвищих у світі, але така дорожня система соціального захисту повністю компенсується високим ступенем соціальної захищеності населення.

Одна з основних проблем соціального забезпечення та захисту в Італії є історична відмінність у прибутках населення у північних і південних регіонах, що відображається у статистиці по безробіттю. Пенсія по інвалідності в економічно слабких регіонах Італії, окрім основного призначення, виконує роль допомоги по безробіттю й соціальної допомоги.

Особливістю італійської системи соціального захисту є незадовільний захист від ризиків людей, які з різних причин опинилися без жодних прибутків. Через цю та інші обставини італійська соціальна політика часто характеризувалася як «рудиментарна». Суттєвою проблемою є асиметрична структура соціальних видатків. Пенсійну проблему ускладнює несприятливий демографічний розвиток: середній показник народжуваності в Італії – один із найнижчих у Європі. Крім того, внаслідок збільшення тривалості життя зростає частка людей похилого віку.

У Нідерландах система соціального страхування не підпадає під класичну континентальну схему, але є однією із найрозвиненіших у Європі за масштабами виплат і має багато своєрідних рис. Соціальне страхування здійснюється у таких організаційно-фінансових формах: система державного страхування і система страхування найманих працівників. Також існує система страхування самозайнятих осіб на випадок інвалідності. Законодавством Нідерландів визначені такі види соціальної допомоги: допомога дітям; додаткова допомога безробітним і непрацевдатним; допомога за віком і частковою непрацевдатністю; допомога безробітним; допомога тим, хто працює за наймом. Закон про державну допомогу забезпечує мінімальний дохід для кожного громадянина, котрий не має достатніх засобів для існування.

У Бельгії системою соціального забезпечення гарантується надання соціальної допомоги за такими видами загальнообов'язкового страхування: через інвалідність; за медичне обслуговування; допомога на дітей; на випадок безробіття; пенсійне (за віком; удівцям, удовам); грошові виплати за щорічні відпустки.

Принципи соціального захисту населення країн Європейського Союзу гарантують особам соціальне забезпечення незалежно від їх правового статусу, місця розташування у межах країн-учасниць і потреб.

Ми узагальнили низку основних проблем соціального захисту країн світу, а саме: значне збільшення видатків пенсійного страхування через несприятливу демографічну ситуацію;

складність забезпечення своєчасного та повного внесення страхових внесків (наприклад, у Португалії та Греції); неефективність контролю при управлінні фондами соціального страхування через механізм соціального партнерства. Проблема загострилася через значне зростання кількості інвалідів.

Вивчаючи міжнародну практику у сфері надання соціальних послуг, ми прийшли до висновку, що зазвичай у деяких країнах відсутні правові визначення концепції «соціальних послуг». У більшості законодавств країн світу дається досить широке визначення соціальних послуг, включаючи різноманітні напрями діяльності соціального спрямування. Як наслідок, відсутня правова дефініція концепції «соціальні послуги» на міжнародному рівні.

Щодо надання соціальних послуг в Європейському Союзі, кожна держава-учасник уповноважена регулювати даний ринок відповідно до власних особливостей, враховуючи чинну практику [1, 3].

Соціальні послуги у Німеччині включають гетерогенні заходи, які передбачають надання послуг різним адресним групам у різноманітних життєвих ситуаціях.

Німецька модель забезпечення діяльності соціальних послуг базується на принципах субсидіарності та децентралізованої відповідальності.

Принцип субсидіарності означає, що соціальні послуги повинні бути децентралізованими та незалежно керованими, рівень державного втручання – мінімальний. Цей принцип полягає у тому, що недержавне надання соціальних послуг превалює державне, якщо це видається можливим.

Основний механізм управління соціальними послугами регулює федеральне законодавство, яке визначає принципи й напрями діяльності, розроблені регіональними або місцевими органами влади.

В Об'єднаному Королівстві Великобританії ринок соціальних послуг функціонує відповідно до принципів соціального забезпечення. Соціальне забезпечення є одним із основних секторів державних соціальних послуг. Існують окремі системи для Англії, Уельсу, Шотландії та Північної Ірландії. Хоча переважно

філософія та підхід є однаковими у чотирьох частинах Об'єднаного Королівства. Відрізняються структури та процеси у деталях. У Шотландії, Північній Ірландії та частині Уельсу діють різні закони.

Схема соціальних послуг у Великобританії створюється на місцевому рівні для забезпечення потреб одержувачів на місцях, а також закріплення диференційованого та творчого підходів на місцях щодо обов'язків і стандартів, установлених централізовано у межах національної мережі.

У Франції соціальні послуги розглядаються як послуги з різними напрямками діяльності з метою допомоги адресним групам відповідно до чинних стандартів життя.

Надання соціальних послуг у Франції забезпечується через комплексну структуру державного забезпечення з великою чисельністю децентралізованих послуг регіональної та окружної влади та соціальних і соціально-медичних установ.

Французька модель забезпечення діяльності на ринку соціальних послуг характеризується моделлю «солідарності та включення». Соціальне забезпечення та соціальний захист засновуються на принципі солідарності, що передбачає взаємну відповідальність і спільні ризики.

Напрями визначення концепції «соціальних послуг», що передбачають надання різних видів соціальних послуг, розвинути також у законодавстві Угорщини. Відповідно до Закону Угорщини «Про соціальне управління та соціальні послуги», соціальні послуги поділяються на дві основні групи: соціальні послуги базового соціального забезпечення, які включають та соціальні послуги спеціалізованого соціального забезпечення.

Ми дослідили суб'єкти ринку соціальних послуг у країнах світу.

Світова практика свідчить про зростаючу роль на ринку соціальних послуг незалежних недержавних структур.

Структури з надання соціального забезпечення залучаються до процесу прийняття рішень і законів на національному рівні.

Суб'єкти надання соціальних послуг у Великобританії поділяються на дві основні гру-

пи: індивіди та організації. Відповідно до чинного законодавства Великобританії суб'єкти надання соціальних послуг не користуються спеціальними привілеями та мають рівний доступ до ринку соціального забезпечення.

Неприбуткові організації та представники прибуткового сектора є головним дійовими особами на соціальному ринку Франції разом із органами центральної та місцевої влади.

В Угорщині група незалежних суб'єктів надання соціальних послуг включає державні асоціації та фундації, релігійні групи, організовані юридичними особами; установи асоціацій, фундацій, релігійних юридичних осіб, індивідів, спільні об'єднання, що здійснюють діяльність соціального спрямування.

Ми також дослідили основні моделі фінансування соціальних послуг деяких країн світу (рис. 1).

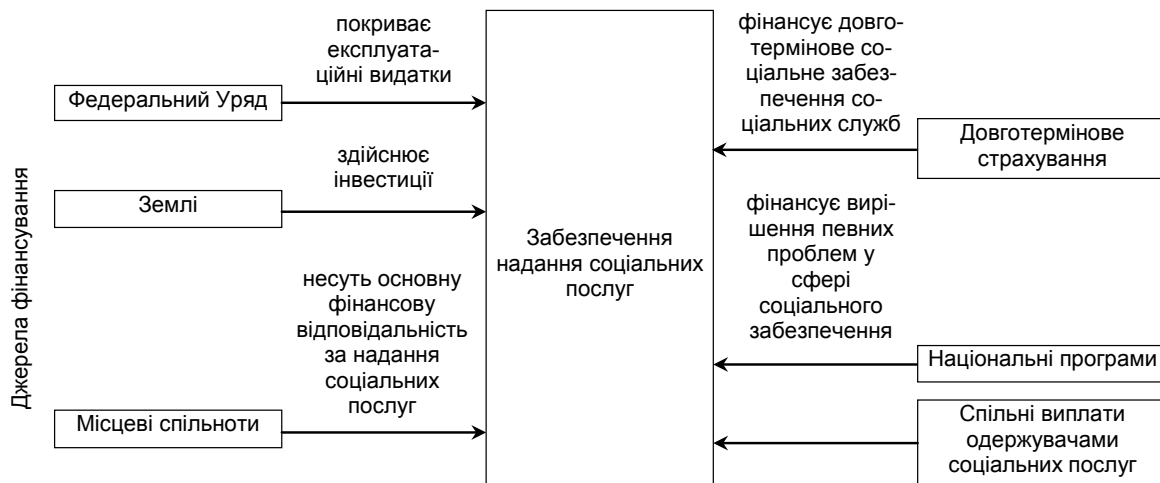

Рис. 1. Модель фінансування соціальних послуг Німеччини

Як свідчить інформація рис. 1, у Німеччині для забезпечення надання соціальних послуг використовуються фіскальні засоби, які поділяють між різними рівнями органів державної влади; соціальні послуги довготермінового соціального забезпечення фінансуються за рахунок страхування довготермінового соціального забезпечення.

Модель фінансування соціальних послуг Угорщини зображена на рис. 2.

З рис. 2 видно, що соціальні послуги в Угорщині фінансуються з державного бюджету, основними формами є бюджетні субсидії для експлуатаційних видатків; нормативні субсидії з державного бюджету; фінансування через міністерства.

Рис. 2. Модель фінансування соціальних послуг Угорщини

Модель фінансування соціальних послуг у Великобританії представлена на рис. 3.

Як свідчить інформація рис. 3, державне фінансування соціальних послуг у Великобри-

танії розподіляється між місцевими органами влади. Залишкова частина розподіляється у вигляді грантів відповідно до державних пріоритетів.

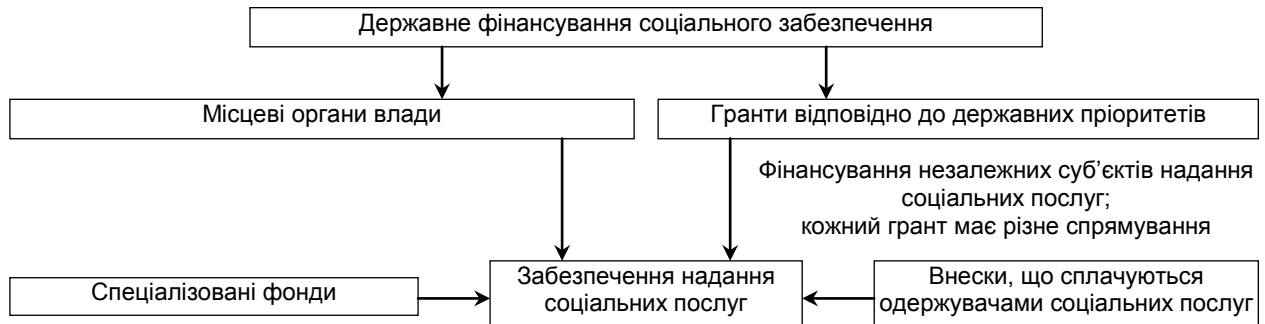

Рис. 3. Модель фінансування соціальних послуг Великобританії

Таким чином, соціальний захист і соціальна справедливість забезпечуються тим, що громадяни мають вільний доступ до системи соціального страхування (на відміну від добровільного страхування), незалежно від наявності у них соціальних ризиків (похилий вік, хронічна хвороба, інвалідність тощо) і ступеня імовірності цих ризиків. Це надає соціальному страхуванню суспільної значимості й обумовлює обов'язковість участі громадян в системі соціального страхування.

Отже, проведені нами дослідження світового досвіду функціонування системи соціального забезпечення населення та формування і розвитку ринку соціальних послуг свідчать, що існують різні моделі соціального захисту, які залежать як від державного фінансування через високий рівень оподаткування працездатних осіб, так і недержавні соціальні гарантії за рахунок накопичувальної системи соціального страхування та діяльності суб'єктів недержавного сектора економіки.

Враховуючи світовий досвід організації соціального забезпечення та захисту населення, на наш погляд, для України перспективним напрямом удосконалення соціальної сфери є запровадження високих європейських стан-

дартів і нормативів ефективного соціального захисту населення та сучасних адресних соціальних послуг для вразливих категорій – людей похилого віку, інвалідів, дітей-сиріт, самотніх непрацездатних громадян та інших соціально вразливих верст населення.

У подальших дослідженнях варто дослідити ефективність функціонування ринку соціальних послуг в Україні, умови розвитку суб'єктів господарювання соціальної сфери усіх форм власності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боярчук Т. В. Особливості соціального захисту населення європейських країн / Т. В. Боярчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2005. – № 2. – С. 170–174. – (Серія «Економічні науки»).
2. Кошелєв Г. Пільги в країнах ЄС і система соціального забезпечення у США / Г. Кошелєв, В. Крютченко // Соціальний захист. – 2005. – № 5. – С. 41–44.
3. Потехін О. Україна – ЄС: соціальний вимір / Потехін О., Врадій О. // Європейська Україна: зб. статей. – К.: Еліт-прес, 2007. – С. 10–14.